

ÜMMET MECLİSİ

MADDE - 101: “Halifenin, kendilerine başvurması için reyde müslümanları temsil eden şahıslara Ümmet Meclisi denir. Yöneticilerin zulmünden ya da İslâm hükümlerinin kötü tatbik edilmesinden şikayet için gayri müslimlerin de Ümmet Meclisinde bulunmaları caizdir.”

Bu madde; Rasul (ﷺ)'in, Ensar ve Muhacirlerin ileri gelenlerinden bir kısmını idarî işler hususunda kendisiyle istişare yapmak için sürekli kendilerine başvurmak maksadıyla tahsis etmesinden alınmıştır. Zira Rasul (ﷺ)'in bu fiili; Kur'an nassı ve Rasul'ün fiili ile sabit olan; şura ve yöneticileri muhasebede ümmeti temsil eden özel bir meclis edinmenin mübah oluşuna delâlet eder. Bu meclise şura ve muhasebede ümmeti temsil ettiği için "**Ümmet Meclisi**" denildi.

Bu mecliste, yöneticilerin kendilerine yaptıkları zulümden ve İslâm hükümlerinin kendilerine kötü tatbik edilmesinden şikayette bulunmak için tebaadan olan gayri müslimlerden üyelerin bulunması da caizdir.

Şura, tüm müslümanların halife üzerindeki bir hakkıdır. Onların, halifenin/idarî işlerde kendileriyle istişare etmesi için kendilerine başvurması hakları vardır. Zira Allahu Teâlâ şöyle dedi:

"(İdarî) iş hususunda onlara danış. **Artık kararını verdiğinde de Allah'a dayanıp güven.**"¹

Rasul (ﷺ), kendileriyle istişare etmek için insanlara başvuruyordu. Nitekim, savaş yeri hususunda Bedir Günü onlarla istişare etmişti. Savaşın Medine'nin içinde mi dışında mı olacağı hususunda Uhud Günü onlarla istişare etmişti. Birinci durumda, Habbab b. Munzir'in görüşünü kabul etmişti. Onun görüşü, uzmanlıktan kaynaklanan teknik bir görüştü. Onun için Rasulullah onu aldı. Uhud Günü, kendi görüşü farklı olmasına rağmen çoğunluğun görüşünü aldı.

¹ Ali İmran: 159

Ömer (ؓ), Irak arazisi hususunda müslümanlara başvurdu. Onu ganimet olduğu için müslümanlara dağıtsın mı yoksa haracını vermeleri ve gözetimi müslümanlara ait Beytul mala ait bir mülk olarak kalması şartı ile ehlinin elinde mi kalsın? Daha sonra Ömer (ؓ), ictihadının gerektirdiği ile amel etmiştir. Sahabelerin çoğu onun görüşünü uygun görmüştür. Araziyi, haracını vermeleri şartı ile sahiplerinin elinde terk etmiştir. Yine Ömer (ؓ), Sa'ad b. Ebu Vakkas'ı sadece kendisinden şikayet edilmesinden dolayı valilikten azletmiştir. Ve şöyle demiştir: *"Ben onu, ne hıyanetten ne de zaafiyetten dolayı azlettim."*

Müslümanların halife üzerinde şura hakları olduğu gibi, amelleri ve tasarruflarında yöneticileri muhasebe etmeleri de kendilerine farzdır. Allahu Teâlâ, yöneticileri muhasebe etmeleri, tebaanın haklarını çiğnediklerinde ya da vazifelerini yapmadıklarında ya da tebaanın işlerinden bir işi ihmal ettiklerinde ya da İslâm'ın hükümlerine muhalefet ettiklerinde ya da Allah'ın indirmedığı ile hükmettiklerinde/yönettiklerinde onları değiştirmeyi kesin bir emir ile emrederek müslümanlara farz kılmıştır. Müslim, Ümmü Seleme'den Rasulullah (ﷺ)'in şöyle dediğini rivayet etti:

"İleride bazı emirler olacaktır. Tanıyacaksınız ve inkâr edeceksiniz. Kim (onları) kerih görürse beri olur. Kim inkâr ederse selim olur (kurtulur). Fakat kim razı olur ve tabi olursa..."¹

Nitekim sahabe (bazen) Rasulullah'a karşı gelip onu muhasebe ediyordu. Meselâ; Ömer, (ؓ) Rasul (ﷺ)'e Hudeybiye anlaşmasında geçen şu metinden dolayı çok şiddetli şekilde karşı çıkmıştı: O metin şu idi: *"Efendisinin izni olmadan Kureyş'ten kim Muhammed'e gelirse, Kureyş'e geri iade edilecek. Muhammed'le beraber olanlardan her kim Kureyş'e gelirse, onlara onu iade etmeyecekler."*

Aynı şekilde mürtedlerle savaşılmaya karar verdiğinde; Ebu Bekir (ؓ)'a, başta Ömer olmak üzere müslümanlar ilk önce karşı gelmişlerdi. Yine Talha ve Zübeyr, kendisinden sonra Ömer'i tavsiye ettiğini öğrendiklerinde Ebu Bekir (ؓ)'a karşı gelmişlerdi. Bilâl b. Rabbâh, Zübeyr ve diğerleri; Irak arazisini savaşçılara teslim etmesi üzerine Ömer'e karşı gelmişlerdi. Yine Ömer'in, insanları mehir'i 400 dirhemden fazla arttırmaktan nehy etmesi üzerine bir kadın ona karşı

¹ Müslim, K. İmarat, 3445

çıkmişti. Ve şöyle demiştir: "Bunda senin hakkın yok ya Ömer. Allahu Teâlâ'nın şu sözünü işitmedin mi?:"

وَأَتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا **"...Onlardan birisine kantar kantar mehir vermiş olsanız dahi hiç bir şeyi geri almayın."**¹

Bunun üzerine Ömer (رضي الله عنه) şöyle dedi: "Kadın doğru söyledi, Ömer hata etti."

İşte bütün bunlardan dolayı şura, Ümmet Meclisinin hakkıdır, muhasebe ise üzerine farzdır.²

MADDE - 102: "Ümmet Meclisi üyeleri seçimle seçilirler. Tayinle tayin olunmazlar."

Bu, şundan dolayıdır: Ümmet Meclisi üyeleri, görüş ortaya koyma hususunda insanların vekilleridir. Vekil ise, ancak mütevekkili/vekil kılını tarafından seçilir. Vekil mütevekkil üzerine kesinlikle zorla empoze edilmez. (Seçmediği birisini "bu senin vekilindir" diye kabule zorlanmaz.) Ümmet Meclisi üyeleri, fert ve cemaatlar olarak görüşte insanların temsilcileridir. Geniş bölgelerde bir birisini tanımayan halk içinde temsilcinin tanınması kendisi için onu temsilci seçen kişiden başkası için gerçekleşmez. Rasul (ﷺ), görüşte kendilerine başvuracağı kişileri kuvvetleri, yeterlilikleri ve şahsiyetleri esası üzerine seçmiyordu. Bilâkis onları şu iki esasa binaen seçiyordu: **Birincisi**; yeterliliklerine, kuvvet ve zenginliklerine bakmaksızın onların cemaatlarının ileri gelenleri olmaları. **İkincisi**; onlar, yarısı muhacirlerden yarısı ensardan olmak üzere muhacir ve ensarın temsilcileri olmaları.

Şura ehlinin oluşturulmasındaki maksat, insanların temsil edilmeleridir. Böylece Ümmet Meclisi üyelerinin seçiminde esas olarak itibar olunan da halk bakımından temsil edilmektir, halkın ileri gelenlerinden seçilmelerinde olduğu gibi. Cemaatlar bakımından temsil edilmektir, yarı yarıya muhacir ve ensardan seçilmelerinde olduğu gibi. Fert ve cemaatlar için olan bu temsil, bir birini tanımayan halk için ancak seçimle gerçekleşir. Böylece bu, Ümmet Meclisinin üyelerinin seçimini gerektirir.

¹ Nisa: 20

² NOT: Bu izahat, İslâm'da Yönetim Nizamı kitabından alınmıştır. s.209-211

Rasul (ﷺ)'in kendisiyle istişare edeceği kimseleri seçmesini üstlenmiş olmasına gelince; çünkü, bölge dardı, Medine idi. Müslümanlar onun katında tanınıyorlardı. Bunun delili ise, İkinci Akabe Biatında kendisine biat edenler onun katında tanınmıyorlardı. Onun için ileri gelenleri seçme işini onlara terk etti. Onlara şöyle dedi:

*"أَخْرِجُوا إِلَيَّ مِنْكُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيًّا" Benim için aranızdan 12 önder seçin."*¹

Buna binaen; Ümmet Meclisi üyelerinin görüşte vekil olmaları, Ümmet Meclisinin uğruna var olduğu illetin fertleri ve cemaatları görüş ve muhasebede temsil etmek olması, bu illetin birbirini tanımayan insanlar arasında ancak genel seçimde gerçekleşmesinden dolayı işte bütün bunlardan Ümmet Meclisi üyelerinin seçimle seçilmeleri, tayinle tayin olmamaları istinbat edilmiştir.

MADDE - 103: "Hilâfet Devleti'nin tabiyetini taşıyan herkes; erkek olsun kadın olsun, müslim olsun gayri müslim olsun, akil baliğ olunca Ümmet Meclisinde üye olma hakkına sahiptir. Ancak gayri müslimlerin üyeliği, yöneticilerin zulmünden ya da İslâm'ın kötü tatbik edilmesinden şikayeti açığa vurmakla sınırlıdır."

Bu madde, Ümmet Meclisi üyeliğini Dâr-ül İslâm'da olan kişilerle sınırlandırmaktadır. Çünkü, Dâr-ül Küfür'de ikâmet eden kişi, kâfir devleti tabiyetini taşıyan kişi olur. Böylece o kişinin şura hakkı olmaz. Çünkü Allahu Teâlâ'nın; (وَشَاوِرْهُمْ) **"Onlarla istişare et** (onlar danış)" sözü, Dâr-ül İslâm'da bulunan müslümanlarla danış demektir. Bunun öyle olduğuna karine/işaret ise, Rasul (ﷺ)'in fiilidir. Zira o (ﷺ), Medine'deki müslümanlarla istişare edip Mekke'deki müslümanlarla istişare etmiyordu.

Dâr-ül İslâm'da ikâmet etmeye razı olan ve kendilerine zimmet ahdi verilen gayri müslimlere gelince; onların kendilerine yöneticilerin zulmünden ulaşan husus hakkında görüş ortaya koymaları hakkı vardır. Görüş hususunda onlara başvurmak da caizdir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle diyor:

*"فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ" Bilmiyorsanız ehli zikre sorun."*²

¹ Ahmed b. Hanbel, Mûs. Mekkiyyin, 15237

² Enbiya: 7, Nahl: 43

Burada "ehli zikir" den kast olunan ehli kitaptır. Çünkü ayet, onlar hakkında inmiştir ve ayetin öncesi ehli zikirden kasd olunanların onlar olduğuna delâlet ediyor. Ehli kitap ise kâfirlerdir. Allahu Teâlâ, onlara sormayı emretmiştir. İşte bu, onların görüş ortaya koyma haklarının olduğuna ve görüşlerini almak için onlara başvurmanın caiz olduğuna dair bir delildir.

Ümmet Meclisi, görüş hususunda insanların vekilleri olduğuna göre kadının da halifeye görüşünü sunma hakkı vardır. Onun için kadının Ümmet Meclisinde üye olması caiz olur.

Kadının görüşünü sunmasının caiz oluşuna gelince; Ümmü Seleme (r.anha), Hudeybiye Gazvesinde Rasul (ﷺ)'e görüşünü sunmuştu. Görüş sunma hususunda kadının istediği kişiyi vekil kılmasının caiz oluşu ise, vekâlet delillerinin genelliğinden dolayıdır. İşte bu, kadının Ümmet Meclisine üye olması hakkının olduğuna dair bir delildir.

Bu maddenin izahı bir başka açıdan ise şöyledir:

Ümmet Meclisi, sadece görüş hususunda insanların vekilidir. Ümmet Meclisinin yönetim ve yasama yetkisi yoktur. Madem ki Ümmet Meclisi, görüş hususunda bir vekildir o halde İslâm Devleti'ndeki insanların şer'an hukukta vekil olmaya ehil kişilerden istedikleri kişiyi vekil kılma hakları vardır. Şurada müslümanların hakkı olduğu gibi gayri müslimin de İslâm hükümlerinin tatbiki hususunda ve yöneticilerin kendilerine ulaşan zulümü hususunda görüş ortaya koyma hakkı vardır. Onun için istediği kişiyi vekil kılma hakkı vardır. Vekilde ve müvekkilde müslüman olması şartı aranmaz. Bilâkis vekilin de müvekkilin de müslüman olması ve gayri müslim olması caizdir. İşte bundan dolayı, Hilâfet Devleti'nin tabiyetini taşıdıkları müddetçe, müslümanların Ümmet Meclisinde kendilerini temsil edecek kişiyi seçme hakları olduğu gibi gayri müslimlerin de müslüman olsun, gayri müslim olsun kendilerini Ümmet Meclisinde temsil edecek kimseyi seçme hakları vardır.

Ayrıca İslâm; taifesine, cinsiyetine, erkek olmasına, kadın olmasına bakmaksızın yönettiği tebasına sırf insanî bakışla bakar. Tebaası için yönetim siyaseti, onların sadece insan olmaları vasfıyla çizilir. Ta ki yönetim, insanî maslahat için olsun ki onu zulümandan kurtarıp nura kavuştursun. Bunun için tebaa, insan olması itibarı ile insanla alâkalı vecibeler ve haklar hususunda eşittirler. Şerî

hükümlerin hepsi üzerine tatbik edilmesi, anlaşmazlıkları çözerken kadı, yönetirken yönetici bakımından insanlar arasında ayırım yapılmaz. Bilâkis onlara başka herhangi bir vasıf olmaksızın tebaalık vasfını taşıyor olmalarıyla eşit muamele yapılır.

Bunun için devletin tebaası olma vasfını taşıyan herkesin kendi görüşünü bizzat ifade etme hakkı ve kendi reyini ve seçmenlerinin reyini ifade etmesi için temsilcilerini seçme hakkı vardır. Bu şunun içindir: Allahu Teâlâ, tüm insanlara İslâm'la sadece insanlık vasfıyla hitap etmiştir. Şöyle demiştir:

"Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik."¹

"Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim."²

Nitekim müslamanların alimleri özellikle usul alimleri; ister müslim ister gayri müslim olsun, ister kadın ister erkek olsun, hitabı anlayan her akıl sahibi kişinin İslâm'ın hükümleriyle muhatab olduğuna dair ittifak etmişlerdir.

Bu izahat, gayri müslimlerin Ümmet Meclisinde üye olmaları hakkında idi. Kadının Ümmet Meclisinde üye olmasına gelince; Ümmet Meclisi, yönetim için olmadığından dolayı, kadının yöneticiliği ile ilgili olan hadis-i şerifin kapsamına girmez. Şu sabit olmuştur ki; Efendimiz Ömer (رضي الله عنه), önüne bir sorun çıktığında onun hakkında müslümanların görüşünü almak isterdi. O sorun, ister şer'î hükümlerle (yasama ile) ilgili olsun ister yönetimle ilgili olsun ister ise devlete ait işlerden herhangi bir işle olsun fark etmezdi. Önüne bir sorun çıktığında, müslümanları mescide çağırırdı. O, kadınları ve erkekleri çağırıyor ve hepsinin görüşlerini alıyordu. Nitekim o, mehirleri sınırlandırmak hususunda bir kadın kendisine karşı çıkınca görüşünden vazgeçmiştir.

Ayrıca Nebî (ﷺ)'e Rasul olarak gönderilişinin 13. yılında (yeni hicret ettiği sene); ikisi kadın 75 müslüman (Medine'den) geldiler. Hepsi ona İkinci Akabe Biatını yaptılar. Bu biat; harb-savaş biatı ve siyâsî bir biattır. Onların kendisine biat işi bittikten sonra Rasul (ﷺ) onların hepsine şöyle dedi:

¹ Nisa: 174

² A'raf: 158

"Aranızdan bana içinde bulunduğunuz hususta kavimlerine kefil olan 12 nakib (kavmin temsilcisi, şahidi, reisi, efendisi) çıkartın."¹

Bu, Rasul (ﷺ)'den oradakilerin hepsi için aralarında seçim yapmalarıyla ilgili bir emirdir. Rasul (ﷺ) bu işe sadece erkekleri tahsis etmedi, kadınları istisna kılmadı, ne seçme hakkında ne de seçilen hakkında. **Genel**, tahsis edici bir delil olmadıkça genel olarak kaldığı gibi, **mutlak** da onu kayıdlayıcı bir delil olmadıkça mutlak olarak kalır. Burada ise Rasul'ün o sözü genel ve mutlak olarak geçmiştir. Tahsis/özellemek ve takyid/kayıdlamak için bir delil geçmemiştir. Böylece bu, Rasul (ﷺ)'in o iki kadına nakib (kavimleri için temsilci) seçmelerini emrettiğine ve o kadınlara müslümanlar tarafından iki temsilci olarak seçilme hakkı verdiğine delâlet eder.

Rasul (ﷺ), bir gün insanlar kendisine biat etmeleri için oturmuştu. Onun yanında Ebu Bekir ve Ömer de oturmuşlardı. Erkekler ve kadınlar ona biat ettiler. Bu biat, ancak yönetim üzerine bir biattı, İslâm üzerine değil. Çünkü o kadınlar müslüman idiler. Hudeybiye'de Rıdvan Biatından sonra kadınlar da ona biat ettiler. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا
"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiç bir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, marufta sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldiklerinde biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah; çok bağışlayan, çok esirgeyendir."²

Bu, yönetim üzerine de bir biattır. Çünkü Kur'an, onların mü'min olduklarını ikrar ediyor. Zira bu, marufta Rasulullah'a isyan etmemek üzerine de biattır.

Buna ilâveten, kadının rey hususunda kendisine vekil edinmesi ve bu hususta başkasının onu vekil kılması hakkı vardır. Kadının görüş ortaya koyma hakkı olduğundan dolayı bu hususta onun vekil edinmesi hakkı da vardır. Vekâlette erkek olması şartı olmadığından dolayı kadının başkasına vekil olması hakkı da vardır.

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Mekkiyyin, 15237

² Mümtahine: 12

Fakat buna rağmen, gayri müslimlerin teşride/ yasamada görüş beyan etmek hakları yoktur. Çünkü İslâmî teşri/yasama, İslâm Akidesinden fişkırrır. Zira İslâmî yasama, tafsili delillerden istinbat edilmiş amelî şer'î hükümlerdir. İslâmî yasama, insanın problemlerini İslâm Akidesinin belirlediği belirli bir bakış açısına göre çözdüğünden dolayı, gayri müslim İslâm Akidesine çelişen bir akideye bağlandığından ve hayata bakış açısı İslâm'ın bakış açısıyla çeliştiğinden dolayı yasamada gayri müslimin görüşü alınmaz.

Aynı şekilde gayri müslimin; ne halifenin seçimine ne de aralarından birisinin halife seçilmesi için hilâfete aday olanların belirlenmesine katılma hakkı yoktur. Çünkü onun yönetimde hakkı yoktur. Fakat Ümmet Meclisinin yetkilerinden olan diğer şeylerde ve onlarla ilgili hususta görüş beyan etmede gayri müslim müslüman gibidir.¹

MADDE - 104: “Şura, mutlak olarak rey/görüş almaktır. Meşveret ise bağlayıcı görüş almaktır. Teşrî (yasama, yani şer'î hükümleri çıkartma ve benimseme işi), tarif (şer'î ve şer'î olmayan tarifler), gerçekleri ortaya çıkartmak gibi fikrî hususlar, teknik ve ilmî hususlar meşveretten değildir. Fakat bunlardan başka görüşler, meşveret konusuna dahil olurlar.”

Bu madde, Şura ayetinden ve hadisten alınmıştır. Zira Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ "(İdarî) iş hususunda onlara danış."²

وَأْمُرْهُمْ شُورَى يَبْنِيهِمْ "Onların işleri aralarında Şura (danışma) iledir."³

Böylece ifade, bağlayıcı ya da bağlayıcı olmayan her görüşü kapsayacak şekilde genel olarak gelmiştir. Hadise gelince; o, "meşveret" ifadesini kullanmıştır, Şura ifadesini kullanmamıştır. Hadis, "meşveret" ifadesini her görüşe nispet ederek değil de sadece bağlayıcı görüşe nisbet ederek kullanmıştır. Zira Rasul (ﷺ), hadisinde Ebu Bekir ve Ömer'e şöyle demiştir:

¹ NOT: “Bu maddenin izahı, bir başka açıdan şöyledir” ibaresinden sonraki bölüm tamamen İslâm'da Yönetim Nizamı kitabından alınmıştır. s.212-215

² Ali İmran: 159

³ Şura: 38

لَوْ اجْتَمَعْنَا فِي مَشُورَةٍ مَا خَالَفْتُكُمْ **"Siz ikiniz bir meşverette ittifak ederseniz size muhalif olmam."**¹

Bu delâlet ediyor ki, bazı Şura halleri bağlayıcıdır ve bağlayıcı olan bu haller **"meşveret"** lafzı ile ifade edilmiştir.

Böylece ayette ifadenin sigası (الشورى) **"Şura"** kelimesinin bağlayıcı olsun bağlayıcı olmasın her görüşü kapsayan genel bir ifade olduğunu göstermektedir. Hadisteki ifadenin sigası ise (مشورة) **"meşveret"** kelimesi, başkası değil bağlayıcı görüş hakkında kullanıldığını göstermektedir. Böylece o iki ayet, görüş alışverişi olan Şuranın talep edilmesine delâlet etmektedir. Hadis ise, görüş alışverişi sahasına giren işlerden birisine delâlet etmektedir ki o iş hususunda çoğunluk ittifak edince bu çoğunluğun görüşü ile amel olunur. İşte bu, hadisin delâlet ettiği, Rasul (ﷺ)'in "meşveret" lafzı ile ifade ettiği şeydir.

Şuranın vakıası, onun teşrîde/yasamada olmamasıdır. Çünkü, Şeriat Allah tarafından, insanlar tarafından değildir. Bu hususta insanların görüşü alınmaz. Zira Allah'ın koymuş olduğu hususta Şura olmaz. Şura ancak mübahlarda olur. Çünkü mübah olmayan hususta serbestiyet yoktur. Bilâkis onu varid olduğu gibi almak zorunludur. Vacib, mendub, mekruh, haram bunları nasıl geçiyorsa öyle almak gerekir. Böylece haklarında Şuranın hasıl olduğu ameller ancak mübah amellerdir.

Allahu Teâlâ, Şurayı (الأمر) **"el-emr"** (iş) hususunda kıldı. (الأمر) **"el-emr"** kelimesi bir cins isimdir. Bu, kendisine (الأمر) **"el-emr"** denilen her hususta Şuranın olduğuna dair bir delildir. Ki bu; amelleri, muamelâtı ve diğer tasarrufları kapsar.

Şura ancak, vakıanın vasfedilmesi dışında, uzmanlık ve ince anlayış gereken hususların dışında, amellerde değil de konuda incelenilen fikir dışında olur.

Şerî tarifler ve şer'î olmayan tarifler gibi vakıanın vasfedilmesine gelince; bu hususta vakıaya uygun düşene başvurulur, böylece bir görüş almaya gerek yoktur. Teknik hususlara gelince; bu hususta görüş vermek, bilgili olmayı ve uzmanlığı gerektirir. Bu bilgi ve uzmanlığa sahip olmayan kişiden görüş almak abes olur. Çünkü o kişi bu hususta görüş vermekten acizdir. Konuda

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 17309

incelenilen fikre gelince; bundan kasd olunan, amelin değil konunun mahiyetine vakıf olmaktır. Onun için bu hususa görüşlerin çoğunluğuyla değil doğru olanla ulaşılır. Bu hususta doğru olanı tespit için araştırılır. Böylece bu üç husus Şuraya dahil olmaz, mübahtan olsa da. Bunların dışında kalan hususlar, haklarında Şuranın hasıl olduğu hususlardan olurlar.

MADDE - 105: “Şura, ancak müslümanların hakkıdır. Şurada gayri müslimlerin hakkı yoktur. Görüş belirtmek ise müslim ve gayri müslim tebaanın tüm fertleri için caizdir.”

Şuranın müslümanlara ait bir hak oluşunun delili şu iki ayettir:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ " (İdarî) iş hususunda onlara danış." ¹

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ "Onların işleri aralarında Şura (danışma) iledir." ²

(Bu ayetlerdeki (هم) "hüm" (onlar) zamiri müslümanlara aittir. Onun için Şura sadece tebaadaki müslümanların hakkı olmaktadır.)

Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ "Bilmiyorsanız ehli zikire sorun." ³

Allahu Teâlâ'nın bu sözündeki (أهل الذکر) "ehli zikir" kelimesi ehli kitab'a işaret ettiğinden gayri müslimlere nisbet edilmiştir. Böylece Allahu Teâlâ, bilmediğimiz hususlarda ehli kitab'a sormamızı emretmiştir. İşte bu, gayri müslimlerin görüşlerini almanın caiz oluşuna dair bir delildir. Görüşlerini almak caiz olunca, onların Ümmet Meclisine üye olmaları da caiz olur.

MADDE - 106: “Şuraya dahil olup meşveret nevinden olan meselelerde doğru ya da hata oluşuna bakmaksızın çoğunluğun görüşü alınır. Şuraya dahil olan diğer hususlarda çoğunluğa ve azınlığa bakmaksızın doğru olan alınır.”

¹ Ali İmran: 159

² Şura: 38

³ Enbiya: 7, Nahl: 43

Bu maddenin delili, Rasul (ﷺ)'in fiilidir. Zira Rasul (ﷺ), Uhud Savaşında çoğunluğun görüşüne uydu. Bedir Savaşında ise Habbâb b. Münzir'in görüşüne uyup kendisinin uygun gördüğü görüşünü terk etti ve çoğunluğun görüşünü almak için başvurmadı. Hudeybiye Gazvesinde yalnız başına kendi görüşüne bağlandı. Ebu Bekir'in, Ömer'in ve tüm müslümanların görüşünü duvara çarptı. Öfkeli olmalarına rağmen onları kendi görüşüne uymaya zorunlu kıldı.

İşte bu üç amel, Rasul (ﷺ)'in Ebu Bekir ve Ömer'e söylediği şu (لَوْ اجْتَمَعْتُمْ فِي مَشُورَةٍ مَا خَالَفْتُكُمْ) **"Siz ikiniz bir meşverette ittifak ederseniz size muhalif olmam"**¹ sözü ile, Allahu Teâlâ'nın şu, (وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ) **"İş hususunda onlara danış"**² (وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ يَنْهَاهُمْ) **"Onların işleri aralarında Şura (danışma) iledir"**³ sözlerin yanına gelince, o üç amel bu iki ayetin ve hadisin manasını şöyle tefsir ederler: **Hudeybiye hadisesi** gibi olan hususlar, hakkında şer'î hükmün açığa çıkmış olduğu hususlardır. Bu hususlarda bağlanılacak şer'î hükmü belirlemek halifenin yetkisindendir. Bu hususta Şura bağlayıcı değildir. **Bedir hadisesi** gibi olan husus ise, derin bakış ve düşünceyi gerekli kılan hususlardandır ya da teknik bir iş hakkında görüş vermektir. Bu hususta çoğunluğun görüşü ya da bir kişinin görüşü olmasına bakmaksızın doğru olan araştırılır ve alınır. **Uhud hadisesi** gibi olan husus ise, ameller hakkında görüş belirlemektir. Bu hususta çoğunluğun görüşü alınır. Bu husus (مَشُورَةٍ) **"meşveret"** kelimesinin kapsamına ve Rasul (ﷺ)'in Ebu Bekir ve Ömer'e söylediği şu sözün manasına dahil olur:

(لَوْ اجْتَمَعْتُمْ فِي مَشُورَةٍ مَا خَالَفْتُكُمْ) **"Siz ikiniz bir meşverette ittifak ederseniz size muhalif olmam."**⁴

MADDE - 107: "Ümmet Meclisinin şu dört yetkisi vardır:

1-) a-) Meşveret kelimesinin uygun düştüğü hususa dahil olan dahilî işlerden her hususta Ümmet Meclisinin görüşünü almak icab eder. Şöyle ki: Yönetim, öğretim, sağlık, iktisad, v.b. işlerde Ümmet Meclisinin görüşü alınır ve bağlayıcı olur. Meşveret kelimesinin uygun düştüğü hususa dahil olmayan her hususta

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 17309

² Al-i İmran: 159

³ Şura: 38

⁴ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 17309

Ümmet Meclisinin görüşünü almak icabet etmez. Zira dış siyaset, maliye ve ordu konusunda Ümmet Meclisinin görüşünü almak icabet etmez.

b-) Ümmet Meclisinin; ister dahilî işler olsun ister haricî işler olsun ister maliye ister ise ordu hakkında olsun, devlette hasıl olan bütün işlerde muhasebe etme hakkı vardır. Ümmet Meclisinin görüşü, çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olduğu hususlarda bağlayıcıdır, çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olmadığı hususlarda bağlayıcı değildir. Ümmet Meclisi ile yöneticiler bir iş hakkında şer'î açıdan ihtilafa düşerlerse, o konuda Mezalim Mahkemesinin görüşüne başvurulur.

2-) Ümmet Meclisi; valiler veya muavinler hakkında hoşnutsuzluğu gösterme hakkına sahiptir. Ve bu hususta Ümmet Meclisinin görüşü bağlayıcıdır. Bu durumda, halifenin o kişileri azletmesi gerekir.

3-) Halife; anayasa ve kanunlar hakkında benimsemek istediği şer'î hükümleri Ümmet Meclisine havale eder. Meclisin müslüman üyelerinin onları tartışmaları ve onlar hakkında görüş vermeleri hakkı vardır. Bu hususta onların görüşleri bağlayıcı değildir.

4-) Hilâfet için adayların sayılarını sınırlandırmak, Ümmet Meclisinin müslüman üyelerinin hakkıdır. Bu hususta onların görüşleri bağlayıcıdır. Onların belirlediklerinden başkasının adaylığı kabul edilmez."

Bu madde dört bendi içermektedir. Birinci bend ise, iki şıkkı içermektedir. Birinci bendin (a) şıkkının deliline gelince; o, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

"وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ" (İdarî) iş hususunda onlara danış." ¹

"وَأَنْتُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ" "Onların işleri aralarında Şura (danışma) iledir." ²

Böylece Şura'yı her iş hakkında genel kılmıştır. Bunun delili Allahu Teâlâ'nın (في الأمر) "fi l'emr" (iş hakkında) sözüdür. "el-emr" (إ-ي) "elif - lâm" takısıyla bir cins isimdir. (وَأَمْرُهُمْ) "ve

¹ Ali İmran: 159

² Şura: 38

emruhum" (onların işleri) sözü de; (هم) **"hum"** (onların) zamiri ile izafe edilmiş bir cins isimdir. Bu iki kelime de (أمرهم - الأمر) genel lafızlardandır.

Fakat bu Şura ancak mübah işte olur. Böylece bu, Şuranın farz değil mendub olduğuna dair bir karinedir. Bundan dolayı, Şuranın farz değil de mendub olması bakımından dolayı her hususta Ümmet Meclisine başvurması halifeye farz değildir.

Şura'da verilen görüşün bazıları bağlayıcı olmaktadır. Bazıları da bağlayıcı olmamaktadır. Görüşlerden bağlayıcı olanı hakkında halifenin Ümmet Meclisine başvurması lazımdır. Görüşlerden bağlayıcı olmayan hususta halifenin Ümmet Meclisine başvurması zorunlu değildir. Bu iki husustan her birisi hakkında ancak Ümmet Meclisinin vakıasına ve dünyada mevcut görüşlerin vakıasına bakılır. Bu iki hususun vakıasının bilinmesinden sonra bu vakıaya onlardan geçen delilleri tatbik etmek için Kitab ve Sünnet'e bakılır.

Ümmet Meclisinin vakıasına gelince; o, görüşte insanların vekilidir. Hakkında insanların görüşünün alındığı her husus hakkında Ümmet Meclisinin görüşü alınır. Böylece Ümmet Meclisine, vekâletle ilgili hükümler uygun düşmektedir ki, bunlardan birisi de görüşte vekâlettir.

Dünyada mevcut fikirlerin vakıasına gelince; onlar, şu dört fikirdir:

- 1- Teşrî/yasama,
- 2- Şerî olan ve şer'î olmayan tüm tarifler,
- 3- Derin bakış ve araştırmayı gerektiren fikir, uzmanlığı gerektiren teknik görüş,
- 4- Araştırmayı ve derin bakışı gerektirmeyen işlerle alâkalı görüşler.

Bu görüşlere uygun düşen şer'î delillere baktığımızda şunları görürüz:

Rasul (ﷺ), teşrîde/yasamada çoğunluğun görüşlerini red etti ve vahyin kendisine indirdiğine sınıksız sarıldı. Yani şer'î hükme sınıksız sarıldı. Nitekim Hudeybiye sulhunda bütün müslümanların görüşünü reddetti ve şöyle dedi:

"Ben Allah'ın kulu ve Rasulüyüm. Kesinlikle O'nun emrine muhalif olmam."

Rasul (ﷺ), tek bir kişinin görüşüne uydu ve kendi görüşünü terk etti, müslümanların görüşüne başvurmadı. Nitekim Bedir'de öyle oldu. Zira Rasul (ﷺ) Bedir'e en yakın bir kuyunun yanına konakladığında Habbâb b. Munzir bu konaklayıştan hoşnut olmadı ve Rasul (ﷺ)'e şöyle dedi: *"Ya Rasulullah, bu yeri Allah'ın seni konaklattığı bir yer olarak mı gördün? Öyle ise bizim için onun ne ilerisine gitmek ne de gerisinde kalmak yoktur. Yoksa bu konaklayış, görüş-harb-hile midir?"* Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Bilâkis o, görüş-harb-hiledir."

Bunun üzerine Hattâb; "Burası konaklama yeri değildir" dedi. Daha sonra bir yeri gösterdi. Böylece Rasul (ﷺ), hemen beraberindekilerle birlikte oraya gitti. Hattâb'ın görüşüne tabi oldu.

Bu iki olayda işin kararlaştırılmasında halkın görüşlerine bir kıymet yoktur. Bu delâlet ediyor ki; **teşrîden**/yasamadan olan hususta halkın görüşleri alınmaz. Buna binaen **şer'î hükümler** hakkında halkın görüşleri alınmaz. **Şerî tarifler** de şer'î hükümler gibidir. Aynı şekilde **harb-görüş-hile** kabilinden olan hususta ve **uzmanlığı gerektiren** teknik hususlarda halkın görüşleri alınmaz. **Şerî olmayan tarifler** de bunun gibidir.

Buna binaen malların toplanması ve harcanmasında halkın görüşü alınmaz. Çünkü Şeriat, toplanması gereken mal çeşitlerini kesinlikle belirlemiştir. Ne zaman vergi konulacağını belirlemiştir. Malların sarfediliş şekillerini belirlemiştir. Bütün bunlar şer'î hükümlerle olur. Şeriat'ın kararlaştırdığı hususlarda halkın görüşü alınmaz. Böylece maliye hakkında Ümmet Meclisinin görüşü alınmaz.

Aynı şekilde ordunun işleri hakkında da halkın görüşü alınmaz. Çünkü Şeriat, ordunun işlerini yürütme işini halifeye vermiştir ve cihad hükümlerini belirlemiştir. Şeriat'ın kararlaştırdığı hususlarda halkın görüşü alınmaz.

Yine devletin başka devletlerle alâkası hakkında da halkın görüşü alınmaz. Çünkü o, derin bakış ve araştırmayı gerektiren fikirdendir. Zira o, görüş-harb-hile kabilindendir.

Buna binaen dış siyaset, maliye ve ordu hakkında Ümmet Meclisinin görüşü alınmaz. Çünkü bunlar hakkında onun görüşü bağlayıcı değildir. Bu husus, Rasul (ﷺ)'in Hudeybiye ve Bedir'deki fiiliyle sabittir. Böylece bu hususlarda halife Ümmet Meclisine başvurmak zorunda değildir.

Bu izahat 1.bendin (a) şikkının sonuncu bölümü ile ilgilidir. Birinci bölüme gelince; bunun delili şudur: Rasul (ﷺ), Uhud'da çoğunluğun görüşüne uyup kendi ve büyük sahabelerin görüşünü terk etti. Zira düşmanla şehrin dışında karşılaşmak için Medine'nin dışına çıktı. Bu, müslümanların çoğunun görüşü idi. Kendi görüşü ise, düşmana karşı şehrin dışına çıkmamak idi. Bu delâlet ediyor ki, Uhud hadisesi gibi olan hususlarda müslümanların görüşüne başvurulur ve onların görüşü bağlayıcı olur. Bu, derin bakış ve incelemeyi gerektirmeyen ameller hakkındadır. Yani **yasamanın, tariflerin ve derin bakış ve incelemenin gerektiği** fikrin dışındaki hususlar hakkındadır.

Görüşleri dört grupta sınırlandırıp onlardan üçü hakkında halkın görüşünün alınmadığına dair delil getirmek, kendisine Rasul (ﷺ)'in çoğunluğun görüşüne uymasının uygun düştüğü bir tek görüş kaldığına dair bir delildir. Ki bu, Rasul (ﷺ)'in Ebu Bekir ve Ömer'e söylemiş olduğu şu sözünün manasını tefsir etmektedir:

*"Siz ikiniz bir meşverette ittifak ederseniz size muhalif olmam."*¹

Bu tefsire göre bu hadisin manası; şer'î hükümlerin dışında, tariflerin dışında, derin bakış ve incelemeyi gerektiren fikrin dışında, teknik hususların dışında geçerlidir. Yani "amellere delâlet eden görüşlerde size muhalif olmazdım" demektir.

Buna binaen halife, bu tür amellerin yapılmasına işaret eden bütün görüşlerde Ümmet Meclisine başvurmak zorundadır. Böylece halife; yönetim işlerinde, öğretim işlerinde ve Şariat'ın kararlaştırmadığı iç siyaset işlerinden mübah her işte Ümmet Meclisine başvurur. Görüş-harb-hile cinsinden olmayan, Şariat'ın kararlaştırdığı ve hakkında şer'î hükmü belirlediği hususlardan olmayan hususu halife Ümmet Meclisine sunmak, o konuda ona başvurmak ve o konuda çoğunluğun görüşü ile amel etmek zorundadır.

Birinci bendin (b) şikkına gelince; onun delil, yöneticilerin muhasebesi hakkında gelen nassların genelliliğidir. Taberâni, Ubâde'den Rasul (ﷺ)'in şöyle dediğini rivayet etti:

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 17309

سَيَلِي أُمُورَكُمْ مِنْ بَعْدِي رَجَالٌ يُعْرِفُونَكُمْ مَا تُنْكِرُونَ وَيُنْكِرُونَكُمْ مَا تَعْرِفُونَ فَلَا طَاعَةَ لِمَنْ عَصَى اللَّهَ

"Benden sonra işlerinizi idare edecek bazı adamlar gelecektir. Onlar, sizin kötü gördüğünüz şeyi size iyi görecekler, iyi gördüğünüz şeyleri sizin hakkınızda kötü görecekler. Allah'a isyan edene itaat yoktur."¹

Ebu Şeybe'den, Ubâde'den naklettiği bir hadis ise şöyledir:

"Başınızda bazı emirler olacaktır. Onlar size iyi görmediklerinizi emr edecekler, kötü gördüklerinizi yapacaklardır. O halde sizin üzerinizde onlara itaat zorunluluğu yoktur."

Yine Rasul (ﷺ)'den şöyle dediği rivayet olunur:

"En faziletli cihad, zalim bir sultan yanında (söylenen) hak sözdür."

Yine Rasul (ﷺ)'den şöyle dediği rivayet olundu:

"Şehidlerin efendisi Hamza ve zalim bir imama kalkıp nasihat eden kimsedir."

Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

أَلَا مَنْ وَلِيَ عَلَيْهِ وَالَ فَرَأَهُ يَأْتِي شَيْئًا مِنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَلْيَكْرِهْ مَا يَأْتِي مِنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ وَلَا يَنْزِعَنَّ يَدًا مِنْ طَاعَةِ

"Dikkat edin! Kim başına tayin olunan bir valiyi, Allah'a isyan kategorisine giren bir şey yaparken görürse onu o yaptığı hususta kerih görsün, itaatten elini çekmesin."²

Ümmü Seleme'den Rasul (ﷺ)'in şöyle dediği rivayet olundu:

"İleride bazı emirler olacaktır. Tanıyacaksınız ve inkâr edeceksiniz. Kim tanırsa beri olur. Kim inkâr ederse kurtulur. Fakat kim razı olur ve tabi olursa..."³

İşte bu nasslar, ister iç siyasetle alâkalı olsun ister dış siyasetle alâkalı olsun her amel hakkında muhasebenin olduğuna delâlet eden genel nasslardır.

Hudeybiye anlaşmasında sahabe kendisini muhasebe ederken ve bu anlaşmayı kerih görürken Rasul (ﷺ) onları muhasebeden men etmedi. Sadece görüşlerini red etti. Vahiy olduğundan dolayı bu hususta kendisine itaat etmedikleri için onları azarladı. Onun için görüşlerini red etti. Çünkü, yaptığı şey vahiyden idi. Fakat onların

¹ Ahmed b. Hanbel, Baki Müs. Ensar, 21721

² Müslim, K. İmarat, 3448

³ Müslim, K. İmarat, 3445

kendisini muhasebelerinden dolayı onlara karşı gelmedi. Ayrıca Habbâb b. Munzir, Rasul (ﷺ)'i Bedir kuyusunun en yakınına konaklaması hususunda muhasebe etti. Rasul (ﷺ) ona karşı gelmedi, bilâkis onun görüşüne uydu.

İşte bu; ameller hakkında muhasebenin genel olduğuna, ister iç siyasetle alâlakı olsun ister ise ondan başka maliye, ordu, dış siyaset, v.b. ile alâkalı olsun her amel hakkında olduğuna delâlet eder.

Görüş almak ile muhasebe arasında fark vardır. Zira halife, haklarında Şuranın zorunlu olduğu yani çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olduğu görüşler dışında görüş almak zorunda değildir. Muhasebeye gelince; halife her amelde muhasebe edilir. Fakat muhasebe her ne kadar genel ise de halife ancak çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olduğu hususlardan kendisini muhasebe eden kimselerin görüşüne uyar. Çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olmadığı hususlarda halife çoğunluğun görüşüne uymak zorunda değildir. Zira Rasul (ﷺ), Hudeybiye'de müslümanların görüşüne uymadı. Bedir'de Habbâb'ın görüşüne uydu. Bunların her ikisi de bağlayıcı olmayan görüştü. O halde halifeye muhasebede çoğunluğun görüşüne uyması caizdir, uymaması da caizdir.

Şöyle denilmez: *"Halife bu muhasebe ile bilfiil bağımlı olmayınca onu muhasebe etmenin ne faydası vardır?"*

Böyle denilmez. Çünkü muhasebe, şer'î bir hükümdür. Mutlaka yerine getirilmelidir. O, farz-ı kifayedir. Üstelik muhasebenin vakıası şudur: O, görüşleri açığa çıkarır ve açıklar. Kamuoyu oluşturur. Ki kamuoyu her yerde yöneticilerin kendisinden korktuğu ordudan daha kuvvetli bir sultadır. Bunun için muhasebenin çok büyük faydası vardır.

Ayrıca muhasebe edenler, işlerden herhangi bir iş hakkında şer'î açıdan idarecilerle ihtilaf edebilirler. Bu durumda o husus hakkında Mezalim kadısına başvurulur. Bunun delili ise, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ
"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Rasul'e ve sizden olan ulul emre (yönetim sahiplerine) itaat edin. Eğer bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasulü'ne götürün."¹

¹ Nisa: 59

Bu ayetin manası: "Ey müslümanlar! Eğer yöneticilerle bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, Allah ve Rasulü'ne başvurun. Yani hüküm için Şeriat'a başvurun" şeklinde olur. Hüküm için Şeriat'a başvurmanın manası, yargıya başvurmaktır. Bunun için Mezalim mahkemesine başvurulur.

İkinci bende gelince; bunun delili, Rasul (ﷺ)'in Bayreyn'deki âmili Alâ' b. el-Hudrami'yi azl etmesidir. Çünkü Abd kays heyeti ondan şikayetçi oldu. Ayrıca Ömer b. Hattab, sadece şikayetten dolayı Sa'ad b. Ebu Vakkas'ı valilikten azletti ve şöyle dedi: "*Onu aciz oluştan ve hıyanetten dolayı azletmedim.*" Bu inkâr edilebilir işlerden olmasına rağmen sahebeden hiç bir kimse onu bu işinden dolayı kerih görmedi. Böylece vilâyet ehlinin valilerinden hoşnutsuzluklarını açığa vurma hakları olduğuna dair ve bu durumda halifenin onu azletmesi gerektiğine dair sahabelerin icmaı hasıl oldu. Aynı şekilde bütün vilâyetlerin vekili olan Ümmet Meclisi için de valilerden hoşnutsuzluğu açığa vurma caizdir ve halifenin bu durumda onları azletmesi vazifesidir.

Üçüncü bende gelince; bu husus, her ne kadar halifenin hakkındaki görüş bağlayıcı olmadığından dolayı Ümmet Meclisine başvurusunun zorunlu olduğu hususlardan değilse de; Ömer b. Hattab'ın şer'î hükümler hakkında müslümanlara başvurmuş olması ve sahabelerin bunu kerih görmemeleri, yasamanın Ümmet Meclisine sunulmasına dair bir delildir. Nitekim rivayet edilir ki; Ömer b. Hattab (رضي الله عنه), Irak fethedildiğinde oranın arazisi hakkında halkla istişarede bulunmuştu. Halkın geneli oranın taksim edilmesi görüşünde idi. İlk muhacirlerle istişare etti. Onlar, bir görüşte ittifak etmediler, ihtilafa düştüler. Beş kişi Evs'ten, beş kişi Hazreç'ten olmak üzere Ensardan on kişiye durumu bildirdi. Tartışmalardan sonra hepsi dediler ki, "*Görüş, Ömer'in söylediği görüştür.*" Ki o görüş, arazinin taksim edilmemesiydi.

Yine rivayet olunur ki; Ömer (رضي الله عنه), müslümanlara başvurur ve meselelerden herhangi bir meselede Allah'ın hükmünü sorardı. Bazı zamanlarda o müslümanları toplar ve meseleler hakkında Allah'ın hükmünü sorardı. Sahabe buna şahid oluyorlardı, görüşlerini ortaya koymak için mescide geliyorlardı. Ömer'in müctehid olduğunu, müctehidin hükmü bilmek için ancak müslümanlara değil şer'î delillere başvurduğunu bilmelerine rağmen sahabeler bunu yapıyorlardı. Eğer Ömer'in bu başvurusu meşru bir iş olmasaydı, ona

karşı gelirlerdi. Onların bu işe katılmaları, halifenin Allah'ın hükmünü sormak için müslümanlara başvurması hakkının olduğuna dair icma olduğuna delâlet eder.

Böylece yasama işine bakmak, Ümmet Meclisinde müslüman üyelerin yetkilerinden olur. Fakat onların görüşleri bağlayıcı değildir. Çünkü, hüküm ancak delilinin kuvvetliliği ile tercih edilir.

Ümmet Meclisinin üyelerinden gayri müslimlerin İslâm'a iman etmediklerinden ve onların haklarının görüş beyan etmede olup Şurada olmayışından dolayı yasama işine bakma hakları yoktur. Zira Şura, Allah Teâlâ'nın şu sözünden dolayı müslümanlara hastır: (وشاورهم) **"Onlara danış"** yani müslümanlara danış demektir.

Dördüncü bende gelince: Şu sabit olmuştur ki; hançerlenip hayatından ümit kesilince, müslümanlar Ömer'den kendisinden sonra yerine gelecek kişiyi belirlemesi talebinde bulundular. O, reddetti. Başka bir sefer bu talebi tekrar ettiler. Bunun üzerine o altı kişiye tavsiye etti. İşte bu sahabelerin sukutî bir icmaıdır. Bu ise, Ümmet Meclisinin üyelerinden müslümanların hilâfet için adayları belirleme hakkı olduğuna dair ve bu hususta görüşlerinin bağlayıcı olduğuna dair bir delildir. Zira şu sabit olmuştur ki; Ömer (رضي الله عنه), o altı kişi ile birlikte elli kişiyi görevlendirip onlara o altı kişiden muhalefet edeni öldürmelerini emretmiştir. O altı kişiye ise, aralarında birisini halife olarak belirleme süresini üç gün ile sınırlandırmıştır. İşte bundan ilzam/zorunluluk, bağlayıcılık anlaşılır.

Gayri müslimlere gelince; onlar için halife adaylarını belirleme hakkı yoktur. Çünkü, biat müslümanlara hastır.

İşte bütün bunlar bu maddenin delilleridir.